

نەو 10 پەرتووگىن دۇنيا ھەژاندى

ئامادەگىن : ياسىن قادر بەرزىجى

بادىنىگىن : جاسم صبىرى

پەرتووك : ئەو ۱۰ پەرتووگىن دۇنيا ھەژاندى

ئامادەكەرن : ياسىن قادر بەرزنجى

بادپىنىكەرن : جاسم صبىرى

ژمارا سپاردنى :

تىپراژ : ۵۰۰ دانە

پەرتووگىخانا : گازى

بەلاڧكەرن : ۲۰۲۰

ماڧى چاپكەرن و بەلاڧكەرنى پاراستىبە بۇ پەرتووگىخانا گازى ©

پيشگوتن :

دميژووا مروقاياه تپي دا په رتووکي روله کي کاريگهري دي تي ژ پيخه مهت خير و خوهشي بي مروقاياه تپي ، دهه مان دم دا شهر و خرابي ژي ، دقي گوشه يي دا هه رجار و کورتيه کي سه بارهت وان دهه په رتووکان دي دهينه ديارکرن کو ژلايي (د. روبرت داونز _ سه روکي بهري يي په رتووکا نا نيشتيماني يا نه مريکا) هاتينه هه لبرارتن و هه فتيا نه دروژناما (المدي) دا دهاته به لاقه کرن ، نهو په رتووکن دبیت ژ سه رده مي رينساسي تا نوکه کاريگهريا وان به رده وامه ، مه دگه ل ناماده کرنا گوشه يين ناق ديارکري يين روژنامه يا ناقبري دا کورترکرن دگه ل نه نجام دايه ، ب هيشيا هندي دياريه کا بچيک بيت بو په رتووکا نا کوردي و خاند هقانا ، جهي گوتني يه به شين نه قي ناميلکي وهک گوشه ييهک د به لاقوکا (ناسوي کتبخانه) دا هاتينه به لاقکرن .

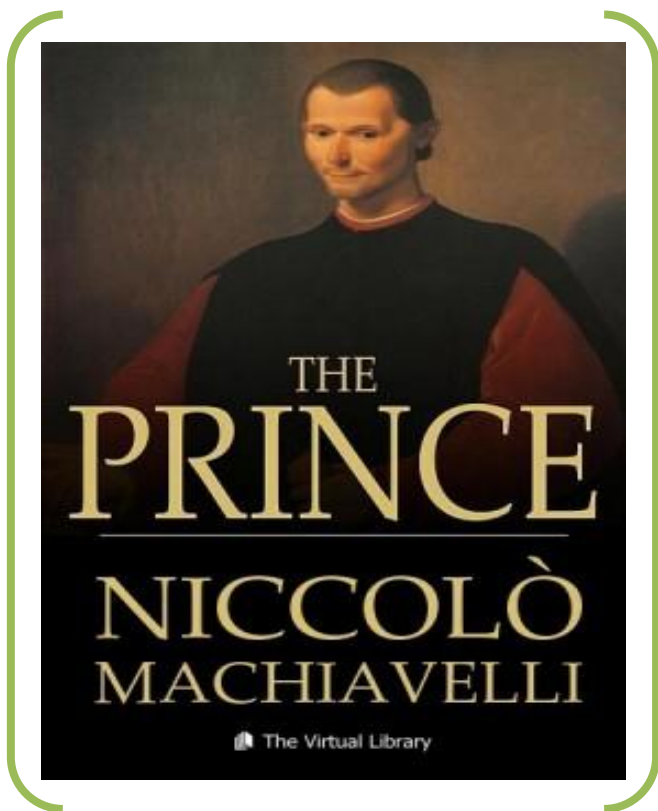
ياسين قادر بهرنجي

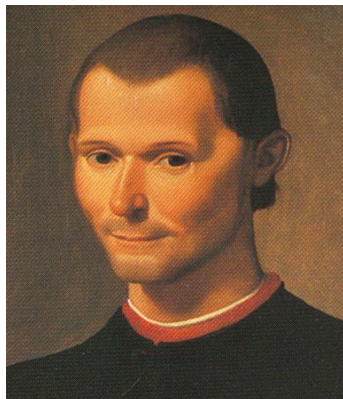
۲۰۱۱/۳/۱

نهف پهر تووگه دیاری بو:

پهر تووگخانه یا کوردی و خوانده شانین بادینی

(مير)

نیکولو ماکیا فیلی

چوار چه رخا زیدمتر (ماکیا فیلیهت) ای گوهی هه می دنیایی
پرکریوو، ئەهه زارافه بهرام بهر کاری ئبلیس و خیانهت و دلرهقی و
نه پاکیی بکاردهات، خودانی ئەهه زارافی (نیکولا ماکیا فیلی)
هیمایی پیلانگیریی بوو کوهه می فهسه فاوی د " نارمانج
به هانا نامرزی یه " دا کوم دبوو، باشتین یاسا ژی لدهقوی
گونجاندا سیاسی " بوو، ئەهه هه می د پهرتۆکا وی یا " میر " دا

کوم ببون ، ئەو ۱۰ ل سال (۱۵۱۳) نقیسی ، بەئێ پینج سال پستی
مرنا وی رۆناهی دیت و هاته چاپکرن وهک هەر پهرتووکه کا دی یا
مهزن ، سه رپور تیدانن بۆ هەر سه رده مه کێ ، ماکیافیلی بو ماوی
(۱۸) سال و مزیری حکومهتا (فلورنسا) بوو ، پاشی کاری
دیپلوماتی گه هاندیه پوما و لایئ دی یی چیا یین ئە ئبا ،
په یوه ندیا نیاسینی دگهل " ستروشی " زورداری " سینا " و لویسی
دوزدی یی شاهێ فرهنسا و ئیمبراتور ماکسیمیلیان و پاپا
یولیۆسی دووی په یادا کرپوون ، دوی سه رده می دا سیاسهت هندی تو
بیژی پیس ببو ، ئەو وهک سیاسییه کێ نوی دچه ندین
دانوستاندنن ئالوزدا سه رکه فتی بوو ، ژویری پێقه که نیا وی یا
ب سیاسهتی هاتی ، یی ژ سه رکاری دهریخستی و کریه دزیندانئ
قه ، پاشی یی دویرکری بۆ گوندی وی یی بجویک ل نیزیک "
سان کاسبانو " هەر لویری ل سال (۱۵۲۷) ی ژیا ناوی یا
بدۆ ماهیک هاتی ، هه می ئەو سائین دۆ ماهیکا ژیی خوه ب
نقیسینا پهرتوگین (میر) و (مشتومر) و (هونه ری جهنگی) و
(میژووا فلورنسا) قه بوراندن ، ئەو دپه یوه ندین گشتی دا
که سه کێ توند و هسک بوو ، بەئێ گه لهک یا چه ز نیشتمانی

خوه کرى و خهون بهندى قه ددیتن "ئیتالیا" بهیز و ئیکگرتى بیت ، و حهز ژسیسته مى کومارى دکر ، مه ره ما سه ره کى یا "میر" نه وه (بو بهر ژمهوندیا دهوله تى هه مى تشت ئاسایى نه) که واته سیاسى ژ پیخه مهت دهوله تى هه رچ فیل و دلر مقیا بکهت ئاسایى یه ، هه ر ژبه ر هندى نه وى رپه وشت و سیاسهت ژئیک جودا دکرن ، میر په رتوؤکا میرانه ، یان وه ک دبیزن (په رتوؤکا دلخووزیا زوردارانه) دا بزنان دى چه وا گه هن ده سه له لاتی و دى پاریزن ، به لى نه ژ پیخه مهت که سایه تیا ده سه له لاتداری بخوه نه خیر ، به لکو ژ پیخه مهت خیر و خومه شیا ملله تى ، لدیف په رتوؤکا میر دقیت تو سه روکه کى خودان شیان بی و ریزى ل هه ر سه ره که فته کى بگری ، نه فه په رتوؤکه (۲۵) جارا هاتیه چاپکرن ، ل روما ب (بى باومرى) ناڤ کریه و قه ده غه کریه و ل نه وروپا هه مى که سایه تیین ئاینى دژى راوه ستاینه ، به لى ل چه رخی نوردى دا کو کار هاتیه کرن بو جودا کرنا ئاینى ژ دهوله تى نه قى په رتوؤکى گرنگى په یدا کریه و ژ نه گه رى تیوریا وى (کافور) س ده سه له لاتداری ئیتالیا وه لاتی خوه ژ داگیر که ران پاقر و ئیکگرتى کریه ، ژبه رى "مارکس" سى که سه ک نه بویه هندى "

ماكيافيللى "سى كاريگەريا فيكرا سياسىي ھەبىت ، ھىژاى
گوتنى يە " موسۆلۆنى " پيشەكى ئسەر نقيسيە و ومرگيرى
عەرەبىي (فاروق سعد) سى يا ئسەر پەرتۆكى دەيناي ، و ماموستا)
حسین عارف (سى پەرتۆك لگەل ئیکولینه کا (د. کەمال
مەزھەرى ئەحمەد) سى ب زمانەكى دەگمەن و ناوازه پيشکيشى
پەرتوکخانا كوردى كرىه .

[ساماني نه تهوان]

THE WEALTH
OF NATIONS
ADAM SMITH

ئادەم سىمس

پەرتۆكەكا (ئادەم سىمىث)ى يە ل دوو بەرگا دا ب ناڧ و نىشانىن (پسىار سەبارەت ب سروشت و سامانى ئەتەوان) وى دەمى ل ئەندەن يا ھاتىە چاپكرن ،وہسا دەاتە پىشبینى كرن كو دبوارى چالاكىين مروقىدا كاردانەوہكا زۆر ھەبىت ، بەلى ل دەسپىكى وەسا نەبوو ،چەرخەكى پىشتى مرنا نقىسەرى وى (پىشتى شورەشا ئەمريكا) و لگەل دەسپىكا شورەشا (فەپەنسى)و بەرەڧ پىشڧە چوونا رەوشا پىشەسازى گرنكى بڧى پەرتۆكى ھاتىەدان ، ئادەم سىمس خەلكى سكوتلەندايە ل تەمەنى چواردە سالىلى ل ساللا ۱۷۳۷ دا پەيوەندى كرىە ب زانكۇيا (گلاسكۆو) و لوپرى

کهفتیه ژیر کاریگه‌ریا ماموستایی خوه (فره‌نسیس هتشنون
سی و جهخت لسه‌ر بیرو بوچوونین وی کریه کو (به‌خته‌ومریا
مه‌زن بۆ ژمارا مه‌زن) ته‌قه بوویه فه‌لسه‌فا ژیاننا وی ، پاشان چوویه
زانکۆیا (ئوکسفورد) و شه‌ش سالان لویری ژی خواندیه و پتريا
ده‌میین خوه بخاندنا ئادابی فه بوراندییه ، و هه‌ر ل زانکۆیا)
گلاسکۆو (بوویه ماموستایی زانستین لوژیک و میتافیزیک و
دۆماهیك جار ژی فه‌لسه‌فا ره‌وشتی ،

پشتی به‌لا فکرننا په‌رتۆکا (تیۆرا سوزین ره‌وشتان) کو
ده‌نگوویه‌کا باش هه‌بوویه و هاوسه‌رده‌میین وی ژ په‌رتۆکا)
سامانی نه‌ته‌وان (باشته‌ر نرخاندیه ،

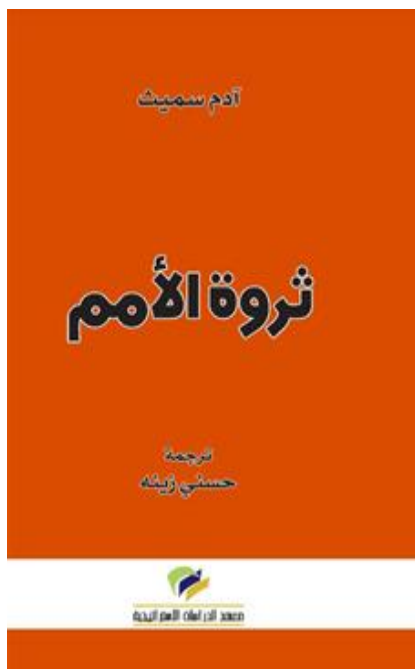
پشتی گه‌شتاوی بۆ ئه‌وروپا و دیدارین وی لگه‌ل ئابوریناس و
بیرمه‌ندان ، بتاییه‌تی ل فه‌ره‌نسا و پشتی نژیسینا یاداشتین وی ل
سالا (۱۷۵۹) ی هزرا (سامانی نه‌ته‌وان) لده‌ق وی هاتیه‌ خه‌ملاندن
به‌لی دته‌نجامدانی دا لسه‌رخوه بوویه پشتی تیر پامان و خواندن و
لیکولین و دانوستاندنان لگه‌ل خه‌لکی جیاوازدا ، و پشتی سی
سالان کارکرنی تیدا ل له‌نده‌ن ل سالا (۱۷۷۶) ی چاپکریه ،

ئییدی چه ندين جاران هاتیه چاپکرن و بو چه ندين زمانین زیندی
ژی هاتیه و مرگیان ،

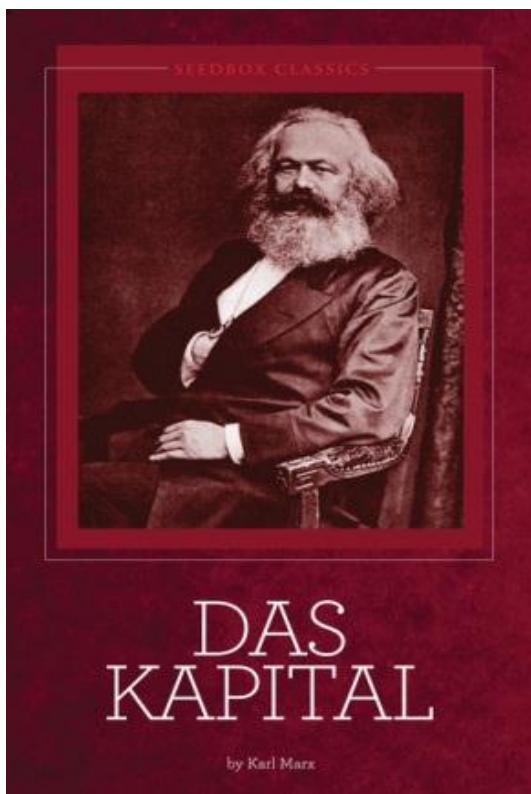
سامانین نه تهوان ، نهک بتنی په یاماوی دئابوریی دا بوویه به لکو
هندی ئینسکلویپیدیایهک بوویه ، ئیک ژه رخنه گران ب (میژوویا
شارستانیا نه وروپیان و رخنه گرتن لوان) بناق کریه ، نقیسه ری
گوتن لسه ر (دابه شکرنا کاری) کرینه وی چووی سهر چه ند
بابه تین دیتر وهک (میژووا پاره و مضایین وی ، بهایی شمه کان ،
کریا کاری و مضای بازرگانیی و گه شا ئابوریی دکه فتنا
ئمبراتوریه تا رۆمانیا ، داها تی پاشای ، داکوکی ل داد و گه شا
سوپایین نه وروپیا و میژووا خواندن ل چه رخی ناقه راست و
ره خنه گرتن ل زانکوویان و میژووا هیزا دونیا یا کلیسی و
سیسته می باجا و داها تی گشتی) .

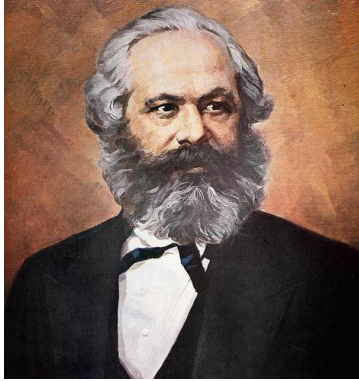
(سمیث) بابه تی گشتی کو په رتۆکا خوه لسه ر ئا قاکری
بوچونا (نیکولا ماکیفیلی) بوویه کو بریتی یه ژهندی)
ژیهری هه رتشته کی مه به ستا سه ره کی یا مروقی به ر ژموهن دین
وی یه ، سامان ئیک ژوان مه به ستانه ، و خوه په رستی ژی یا لپشت

چالاكِيين مروقى ، به لئى لدهقوى سيفه تئى خوه په رستنى
كاره كئى رهوايه ژ پيخه مهت به رزمه نديا كومه لگه هئى دا
دبينيت) ئادم سميت ئه و كه سه بى بانگه وازى (ئازاديا ئابورين)
لسه رده مئى راسته قينه يئى خودا راگه هاند و په رتوكا ويژى
دميژوويى دا خودان ناق و دهنگى و بوهايه ، هيژاى هندى يه بيژنى
(بابئى زانستئى ئابوريا نوى) .

[سهرمايه]

کارل مارکس

فریدریک ٹہنجلس دنامہ کا خوددا بؤ کارل مارکسی دبیژیت :
(ژہہری ہہرتشتہ کی مارکس شورہ شگیربوویہ ،نارمانجا مہزن
یا ژیانای ہاریکاری کرن بوویہ بؤ راوستیان بہرامبہر
کومہ لگہہا سہرمایہ داری و دام و دمزگہہین وی ..) ٹہو
ہاریکار و قوتابی کو دلسوزترین ہہقائے کارل مارکسی بوویہ ،
ٹہا بقی شیومی بکورتی بہحسی ژیاناقی یاخیبووی
کومہ لایہتی بناف و دہنگ کریہ ، مارکس ل سہردمہ کی تژی

قههبالغ ژدایک بوویه ، سهردهمه کی تژی ژیاخیبوون و بیزاریی ، شورهشا فرهنسا دبیرهاتنین ویدا زیندی بوویه و شورهشه کا دی ژی بریشه بوویه ، ل سال ۱۸۴۸ ئەو باردوخه هاتیه گهورین بو هیزه کا مهزن و ل ئەوروپا شورهشی دەسپیکریه ، ههتا ل ئەنگلته را بزوتنا کریکاران داخازا به شداریی کریه د سیاسهتا وهلاتی دا و گهف ل میری کرینه ، ل هه رجهه کی بهرامبه ر خراب بکارئینانا سهردهمیری دژی کریکارا گفاشتن بکارئیناینه ، ههروهسا بو نه هیلانا بهرماکیین دهره به گایه تی ، ئەو سهردهمه دروست گونجای بوو بو بیروبارمیریین شوره شگیری یین کارل مارکسی ، مارکسی گهنج یاسا و فهلسه فه ل بون و بهرلینن خواندیه بهیشیا هندئ ببیته ماموستا ، به ئی ژبه ر بیروبوچوونین وی یین سیاسی دهرگه ه ل بهرامبه روی هاتیه گرتن . پاشان به ریخوه دایه روژنامه نقیسی و ل سال ۱۸۴۲ی روژنامه یه ک دامه زرانديه و بوویه ئیکه مین نقیسه ری وی ، پاشان یی بوویه سهرنقیسه ری وی به ئی ژئه گه ری ئاراستین روژنامی و هیرشین به ردهوامین بو سه ر حکومتا " بروسیا " ژبه ری به ردهوامبوونا ساله کی هاتیه گرتن ،

مارکس ب ئارمانجا فه کولینین شوسیا لیزمی یی چوویه فرهنسا و لویری یا نقیسی و دیارترین نوینه رین هزرا شوشیا لیستی و کومونستی نیاسینه ، دیارترین رویدانا ژیانای هه قالینی پهیدا کریه لگه ل " فریدریک ئه نجلس " ی و دهه می ژیانا خوهدا هه قالی وی بوویه ، ئه و ئه لمانیه کی هه تا راده کی دموله مند بوو و ئیک ژیشه فانین هزرا شوشیا لیستی بوویه ، ئه نجلسی بنه مایین په رتوگا (سه رمایه) یا مارکسی ل سالا ۱۸۴۵ ی دارشتی نه ،

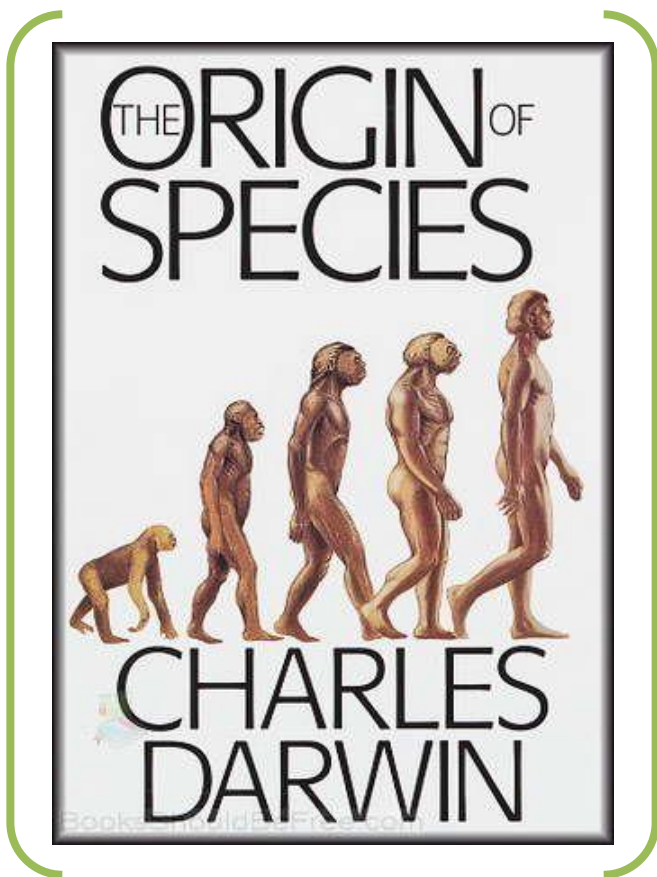
هه ردوی ده می دا دگه له ک نقیسنین خوهدا هانا کریکاران دایه بو بکارئینانا توند و تیژیی دنا ف جهرگی سیسته می کومه لایه تیا هاوچه رخ دا ، دا چینا دهسته ه لاتداران به رامبهر شوره شا کومونیزمی بله رزن و سه بارت کریکاران ژی ژیلی تیکه لی و په یوه ندیین وان چ تشتین دی ژ کیستی وان ناچیت ، دا خازیا ژ کریکارین جیهانی کری ئیک بگرن ، مارکس و خیزانا خوه د دمره دمری و برسیبوونی دا گه له ک جارن نیژیکی مرئی بووینه لی هه رجار بهاریکاریا ئه نجلسی دووباره ژیاینه ، دوی نه بوونی و نه خوه شیی دا ل له ندهن مارکسی روژانه شازده ده مژمیرد

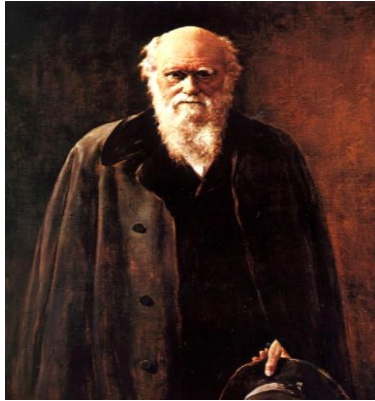
موزەخانا بىرىتانى قە بوراندىنە بۇ كومكرنا ژىدمران بۇ پەرتۆكا (سەرمایە) ، ئەگەر دەمى نەخوشیا وی و مژویلیا وی ب نئىسىنین دىقە ژى دەرىخین زىدەتر ژ ۱۸ سالان ب پەرتۆكا (سەرمایە) قە بوراندىنە ، ئەنجلىسى نئىسەر و ھەقالى وی بەرامبەر بدۆماھیک ئینانا پەرتۆكى رەشبىن بوویە ، ھەتا یاگوتى : " ئەوی رۆژى پەرتۆك دى چیتە چاپخانى ، ئەو رۆژا ئەز خوە مەست دكەم " ھەردووكان ب پەرتۆكا " نەفرەت لىكرى " بناق كریە .

دۆماھیا سالان ۱۸۶۶- پەرتۆكا (سەرمایە) خلاس بوویە و دەستئىسا بەرگى ئىكى ھنارتیە بۇ ھامبورگ ، ل دەسپىكا سالان داھاتى دا ب زمانى ئەمانى چاپا وی دروست بوویە ، پىشتى بیست سالان كریە ئنگلیزی و سالان ۱۸۷۲- كریە روسى .

ئەنجلىسى سەربارەت ھەقالى خوە گوتیە : " ھەر وەك چاوا داروینی یاسایا گەشەسەندنى د سروشتى ئورگانیزمى دا ئاشكرا كریە ، بەھمان شىواز كارل ماركسى ژى یاسایا گەشەسەندنى د مېژوويا مرؤفایەتیى دا ئاشكرا كریە " .

[بنه ره تي جوران]

چارلس داروین

ههچهنده ، هزر و بیرین سهرهکی یین تیورا (داروینیزم) بئشوهیهکی گشتی ئهفرو ل جیهانا زانستی دا هاتیه پهسه ندرن ، به ئی بؤ ماوی دوو چهرخان جه دانوستاندنی بوو ، داروینی نهذزانی دتہمهنی گهنجاتی دا دی بیته زانایهکی بناقو دهنگ ، ئهو ژبنه مالیه کا چهن دین زانا تیدا مهزن بیوو ، بابی وی ههزیکا زیرهکیه کا بی وینه دچاقین کوری خودا ددیت ، ل ههردوو زانکویین (ئهندهره) و (کامبریدج) خواندیه ، بهردموام

گەشت دكرن ، وەك زانايەكى سروشتى دگەشتىن خودەدا
گرنگى ب سەرنج و زانىاريان داىه ، داروينى باومرى يا بەندى
ئىناى ھەر جورەك ژىپكەتەين سروشتى بشىو ھىەكى تەمام ھاتىنە
ئافراندىن و دگەل بورىنا چەرخان ماينە ،

دەمى زفەرى يە ئنگلتەرا ، ئفيسارين خوە يين لسەر
(گەشە سەندنى) كو سەبارت ھەمى رەگەزو جورين سروشتى
تيدا تومار كىربوون ، پاراستىنە ، سالا (۱۸۴۲) ئىكەمىن دەستئىسى
تيورا خوە دارشتى يە كوژ (۳۵) لاپەران پىك دەھات ل سالا
(۱۸۴۴) بەرفرەھتر كرىە تيورا خوە بو (۲۳۰) لاپەران ،

ل دەسپىكى ، گرىكا مەزن ئەو بوو : چەوا دەر كەفتنا جورا و نەمانا
وان دەيتە شلوقە كرن ؟ داروينى ب رىكەفت ئەو گرىكە
ئاشكرا كرىە ، لدەمى بابەتى (مالوس) سى دەر بارەى ئاكنجيان
كەتتە بەرچاقين وى ، كو تيدا بەھس ل ھوكارين زياد نەبونا
ئاكنجيان دكەت ژ ئەگەرى نەخوشى و رويدان و برسيتى ،
داروينى زانى ھوكارين وەك قان ھەنە بو كىمبونا گيانەومرو
رووھكان ، دىپژىت " جورين باش پارىزگارى ل مانا خوە دكەن ،

به لي تهو جوړين نه شين په گهزي خوه پيارين زه په گه زين نوي
دئين هه بوني، لها بشي شيوهي ته ز بومه خوداني تيورا خوه "

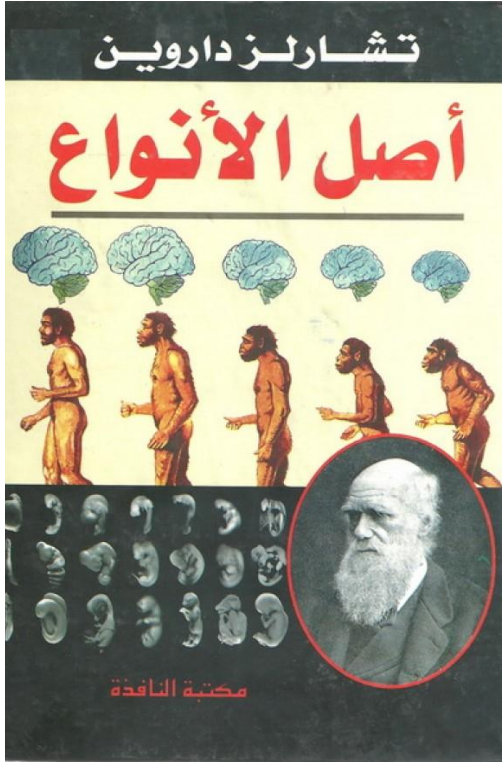
لها بشي په ننگي هزر و بيرين بناق و دهن گين دارويني دهر که فتن
سه بارت (مانا سروشتي) و (هه فرکيا ماني) و (مانا باشترين)
بوني، لها ته فه بنه مايي په رتووکا (بنه رمتي جوهره کان) بوو .

داروین بیست سالان مژویلی نچیسارین خوه بوو ، سه لاندن بو
تیورین خوه ناشکه را کربوون ، ژماره یه کا زورا په رتوک و پوژنامان
خواندبوو ، ههروه سا کتیبین گه شتنامه و چاندنا گولا و
ماتماتیک و گژوگیا و فیقی و په رومردا گیانه ومرا و میژووا
سروشتي ، وی بخوه دگوت " دهمی به ری خوه ددم لیستا وان
په رتوکی من خواندین و کورتکرین به رامبه ر دمینم عه جیب مای
" ژیلی ته فی چه ندی دانوستاندن لگه ل شارمزا زین ناژه لداری و
که سکا تیان کرینه و پرسیار بو هه می وان شارمزا یا هنارتینه
ته فین زانیاریین گرنگ لدهف ههین ، مژویلی هه ستيک و
په یکه رین بالندا بوویه ، شیانین خوه لسه ر که سکا تی وگژو
گیاو توف و بالندان تاقیکرینه ، هه تا گه هشتی یه نه نجامین

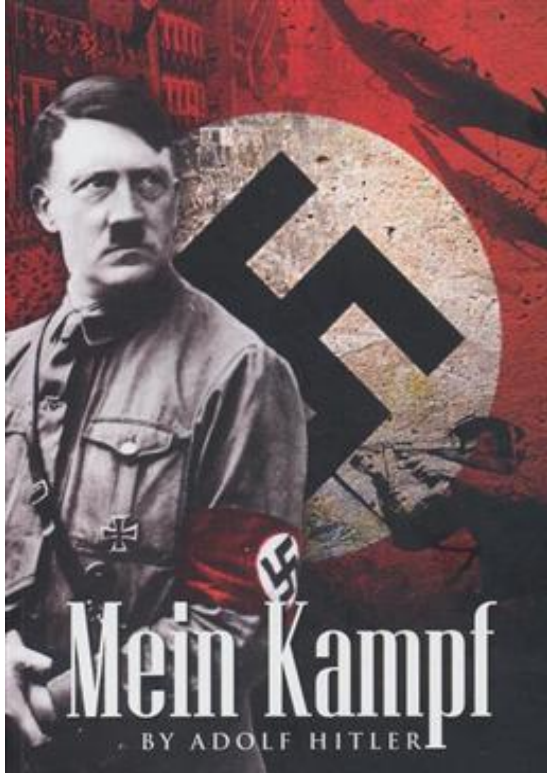
دارشتنا تيۇرئىن خوه ،سالا (۱۸۵۹) جون موراي ل ئەندەن پەرتۆكا
وى (۱۵۰۰) دانە بەلاقىرن و ھەر ل ئىكەم روژدا ھاتىنە فروتن ، ئىدى
لدىف ئىك ھەتا سالا مرنا چارلس داروینی پەرتۆكا وى ھاتىه
چاپىرن و گەھشتیه (۲۴) ھزار دانەيان ،ئەقە بتنى ل ئنگلتەرا ،
پەرتۆكا وى بۇ ديارترين چاپىرى ل ميژوويا زانستى دا ،

پەرتۆكا وى ژ چەوانيا (ھەلبژارتنا سروشتى) دەسپىدكەت ،
ھەلبژارتنا رەگەزىن بەيژ ،ئەوئىن خو ل بەر كەشا سروشتى دگرن
و زىدەدبن ، ل دوماھىك بەشىن پەرتۆكا خومدا (داروین) بەحس
ل سنورى ئە رادەبەدمرى ھەلبژارتنا سروشتى دكەت ،

دەمى پەرتۆكا داروینی كەتیه بەردەست پىشگىريا تەمام ژلايى
ھەقائىن وى يىن زانا لى ھاتىه كرن ، ھەرچەندە ژمارەيەك دژى
وى راوہستان ، كو ب ديتنا كەقن پەرستنى دژايەتيا وى دكرن ،
كەسپىن وەكو (ئوين)سى ل ئنگلتەرا و (ئە جاسير) ل ئەمريكا ،
ھزر و بىرىن وى ب كەفا زانستى دزانين و وان ھزر دكر دى تيورىن
وى مرن و ھىنە ژبىركرن ، گوتنىن ئەقان كەسا دبوونە جەئ
پىكەنىنى بۇ داروینی !

(خه باتا من)

ئه دوولف هیتلەر

ئه دوولف هیتلەر (۱۸۸۹ - ۱۹۴۵) ل باژیرهکی نه مسایئ سهر سنورئ
ئه مانیا ژدایک بوویه ، به لئ زیدمتر خوه وهک که سهک ئه مانئ ددا
نیاسین ، ده می دهیکا وی و بابی وی مرین ته مه نئ وی سیژده سال
بوون ، ژویرئ وی شه خواندنا قوتابخانئ یا هیلائی ، یئ بووی
وینه گر و دوی کاریدا ژئ سهرکهفتی نه بوویه ، ئیدی یا قیای د
ته لارسازیئ دا کاربکهت ، به لئ ژئه گهرئ هه ژاریا خواندنئ دوی

کاریدا ژي سهرکهفتي نه بوويه، هیتلهر بخوه دبیتیت : وی دهمی
ئهزل قییه نا دژيام من گه لهک په رتووک خاندينه ،بتاييهت
په رتووکين ميژووی ، په رتوکهک لسهر جهنگا فرهنسا و ___
پروسی یا خواندی و گه لهک سهرنجا وی یا راکيشای ههر وی
په رتووکي کاريگهري یا ليکری گه لهک شانازيی ب نه ژادی
ئه لمانی بکهت ، باومری یا ب چاره نقيسی ئه لمانیا ئينای ئه فا خودی
بو نقيسی ، دئیک دهمدا گه لهک کهريين وی ژ جوهيان فه دبوون
و چاره سهر بو ههمی سلاقی و غه يری ئارييه کان نه قيايه ،
ههرچه نده خوانده فانه کی شارمزايی پلانين جهنگی بوو ، به لی
ب دريژيا ته مهنی خوه کهريين وی ژ مارکسيزمی فه دبوون ، ههر
وهک چهوا حهش ديموکراسيهت و دامه زراوين وی نه کريه ،
ئه فه ژي د کومبونين پاراستی يين نه مساويدا ب روونی ديارکريه
و ب رييزه کا کاريگه ر نه زانيه ، ههمی ئه فه د په رتووکا خوددا یا
بناقی (خه باتا من) نقيسينه ، دهمی چريسکا جهنگا جيهانی یا
ئيکی هه لبووی بوويه له شکه ر د تيمه کا له شکه ري باقاری دا ، ژبه ري
جهنگ گهرم ببیت ب گاذا کوژهک بريندار بوويه و به رامبه ر
ئه قی چه ندي دوو مه دالی ب سينگی ويشه هاتينه هه لاويستن و

پلهیا وی بهرز بوویه ، ب شکهستنا ئەمانیا گه لهك خه مبار بوویه و گه لهك توره بوویه و هزر کریه ئەف شکهستنه ژ ئە گهری مارکسیزم و جوھی و لایهنگرین ئاشتی بوویه ،

دهمی زفری میونخ به شداری د سیاسهتی دا کریه و بوویه ئەندام (دپارتا کریکارین ئەمانیا دا) کو هیقینی حزبا نازی بوو ، پشتی ماویه کی کورت دهسته لاتا حزبا خوه و مرگرتیه ، بهرنامی وی حزبی لیدیف داخازا هیتلهری یا بریقه چووی شکهستن یا ب دمزگه هین ته شرعی ئینای و پرهنسیپی خواهنداریا کوره بو سه رکردهیین خوه یا سه پاندی ،

سالا (۱۹۲۳) ههولا کوده تایه کی یا دای و سه رنه کهفتی یه و سزایی ئیک سال زیندانی کرنی لسه هاتیه سه پاندن ، لویری بهشی ئیکی ژ بیرهاتنین (خه باتا من) نفیسینه ، ل سالا (۱۹۲۶) بهشی دووی نفیسیه ، باومری یا بهندی ئینای یان دی ئەمانیا هیزه کا جیهانی بیت یا بلا بی هه بوون بیت ، سه بارهت فیکرکن و خواندن باومری بهندی نه بو کو خواندن بهس پهرتووکه ، بولکو پلا ئیکی فیکرکن و ته ندروستیا لهشی و یا دووی گه شه کرنا

کاره کته ری مروقی یه لسه رنه ماین سه ربازی و پاشان
په رومرده کرنا میشکی یه بریکه خواندن، هیته ری
دیمو کراسیهت ب تیوارا پشگوه ئاقیتنی دایه زانین چونکی
همی مرؤقان ب یه کسانی دبینیت، لدهق وی هه ر هزر و بیره کا
کو دهنکیا جیهانی لسه ربیت و همی مافان ب یه کسانی ببینت
ئه و هزر و بیره زیان به خش و ویرانکاره !

هیته لسه ر هه ر که سه کی دا بوویه و بهرپر سیاره تیا هه ر کار و
کریاره کی لسه ر ستوی وی بوویه چ ئه قین کرین یان نه شیابیت
بکهت، ل ئه لمانیا ملیونان دانه ژ په رتوکا (خه باتا من) هاتینه
فرۆتن، هه ر بیک و زاقایه کی نوی دانه یه ک وهک دیاری و مرگرتیه
به ئی پیتقی بوو لسه ر هه ر ئه ندامه کی حزبا نازی و هه ر
ئه ندامه کی مه دهنی دانه یه کی ژئی دابین بکهن .

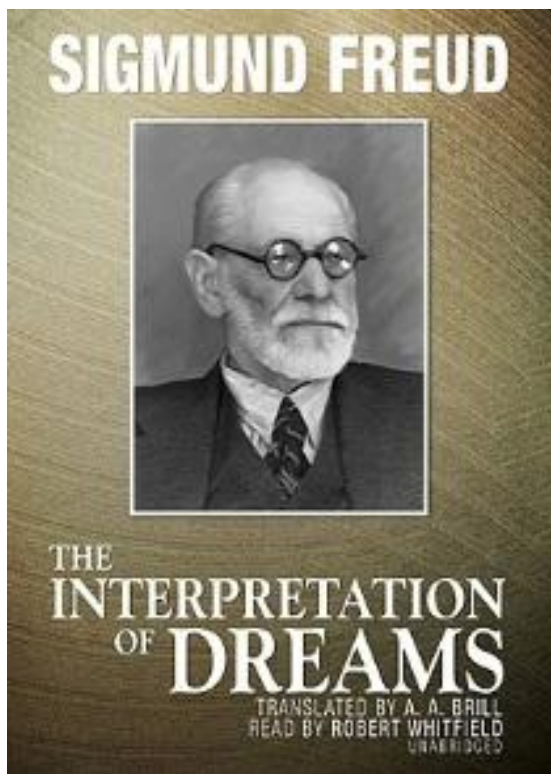
ئه گه ر به ریخوه دان ل (خه باتا من) بهیته کرن، هینگی
میژوونقیس دی بریاری دمن هیته لسه ر ئیکجار دمیژووی نه گه هشتی
یه، زانایین ره گه زین مرؤقان ژی دبیزن بو چونین وی لسه ر
ره گه زین مرؤقان بی سه رو بهر بوون دیتنا وی بو په رومرده و

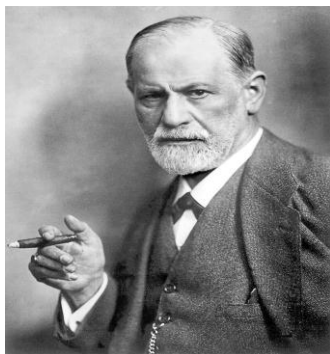
فېركرنى تېنەبىت كوئەو ژى دىتن و بوچونا چەرخى ناڧەراست
بوو ،

ھېتلەر ئاويتەبوويە ل ژىر كاريگەريا (ھونەرى ماكيافيللى)
درېڧەبرنا دەولەتى دا دوير بوو ژرەموشت و نەتەووخوازا رومانتيكى
و گەشەكرنا ئورگانىن (داروينى) ، و دەسەسەئىن
رەگەزپەرسىتى دا زيادەرموى كرىە وەك (جۆنىنۆ) .

دۆماھىك جار (خەباتا من) سەرچاوى ئىكى يە بو دكتاتوران ل
ھەر جھەكى بن ، بتايبەت ئەڧىن باومرى ب ماكيافيللى ھەين .

[ليكدانيڻ خهونان]

سیگموند فروید

دانوستاندن ههیه لسهر هندی کو دموونناسی جودایه ژسه رجهم لقین زانستی ژهه میان زیده تر نالوزتره ،دهه مان ده مدا ژهه می زانستان کیمتر سه ماندن لسهر دهیته چه سپاندن، ئها لقییری نالوزیا دناقبه را (سیگموند فرویدی) و شیکارین دموونی دهسپیکریه و زیده تری شیست سالان دمر بازکریه ،باب و باپیرین فرویدی ههروهک یی مارکسی پیشروین جو هیان بوون ، به لی ئه و پیچه وانه ی مارکسی وهک ئه و دبیزیت هه ر جو هی مایه ، لدهسپیکا ژیاننا خودا سه رسام بوو ب تیورین (داروینی) چونکی ههست

پىدكر ھىوا بەخش بوون بەرامبەرى چەمكى تىگەھشتنا جىھانى، ژبلى ئەقى چەندى ھەزا خواندنا پزىشكى ھەبوو، چووۋىھ زانكۇا (قىھننا) و ساللا (۱۸۸۱) باومرناما بەكارلىوس بەدەستقەئىنايە، جھى ئاخفتنى نىنە كو فرويد دامەزىنەرى پزىشكىا نوى يا نەخوشىن ئاومزىي (زھنى)، ژوۋىرى پىقھ نەخوشىن دەروونى ب (دىناتى) دزانىن و دقيا نەخوشى جىگىر بکەن ل نەخوشخانى، بەلى ئەو دەھات و بو نەخوشان چارەسەريا كلينىكى ئەنجامددا و كەسىن توشى شەپرزەبىي و خەموكىيى دبوون چارەسەر دكرن، ئەوى ژ ھەمى نقىسەرەين دى پتر نقىسىن ھەبوون، ژ ھەمى كەسىن دى زىدەتر بابەتەن زانستى دكرن جھى گومان و دانوستانى،

پەرتۇكا (لىكدانىن خەونان) يا فرويدى ئىكەمىن ھەولدانە بو قەكولينا ل دياردين خەونان، پىشتى (۳۱) سالان ژ نقىسىنا وى دگوت " ئەقى پەرتۇكى ھەسەيدى لسەر ھەبوو چانس دەبەرژمەندىا مندا بوو دنىسىنى دا "

ئهم دشین برپاری ئسه رهندی بدهین کو (خهون) بدهست ئینانا
بهردموامه بۆ ئارموزویه کی ، هه رخنه رهنگه دانئ ژدرا میه کا
جیهانا ناوه کی دکهت ، چونکی هه ردهم خهونن دین بهرئه نجامئ
ململانی ، هه رئه و بخوه دبیزیت " خهون زیره قانی نغستنی یه "
ئه رکئ وئ هاریکاریا نغستنی یه نه ک تیکدانا وئ ، چونکی وان
گریکا فه دکهت کو به ره مه می کومه له کا هه زانن و بجه
ناهیئن،

جیهانا خهونا لیدیفا باومریا فرویدی یا کهفتی ژیر دهسه لاتا
حهزه کا نه هوشیار به رامبه ریه کهیا بۆ ماومی ، خهون گرنگن
بۆ بسپورین دموونی ، چونکی رادکیشیت بو نه هوشیاریا نه خوشی
و دمیشکی ویدا سه رجه م حه زین وی یین سه ره تایی و هه ستیار
جیگیر کرینه ،

هه ر ژبه رهندی رامانا خهونا هه ردهم نه روون بوو ، و شارمزیایا
تیگه هشتنا وان خهونا برپکا وینه یین هیمایان شروه دکرن ،
دقی په رتوکی دا چه ندین نمونین خهونان هه نه فرویدی ب
بشیویه کی سایکولوژی شروه کرینه .

نقىسەرد بۆچوونىن خومدا سەبارەت دياردا خەون دىتنى بىرئىرى
ددەت كوئەقۇن ب رىكەفت ژدايك نەبووین ، بەلكى واتايا وان
ھەيە و دشين شروقه بکەين ، بو نمونه :

ژبىر کرنا ناقى کەسەكى ل دەف مرؤقى رامانا کەرى
دگەھىنت بەرامبەر وى کەسى مرؤقى ناقى وى ژبىرکرى ،يان
دەمى شەمەندەفر کەسەكى دەھىلىت رامانا ھندى ددەت وى
کەسى نەقىت سيارى شەمەندەفرى ببیت ،

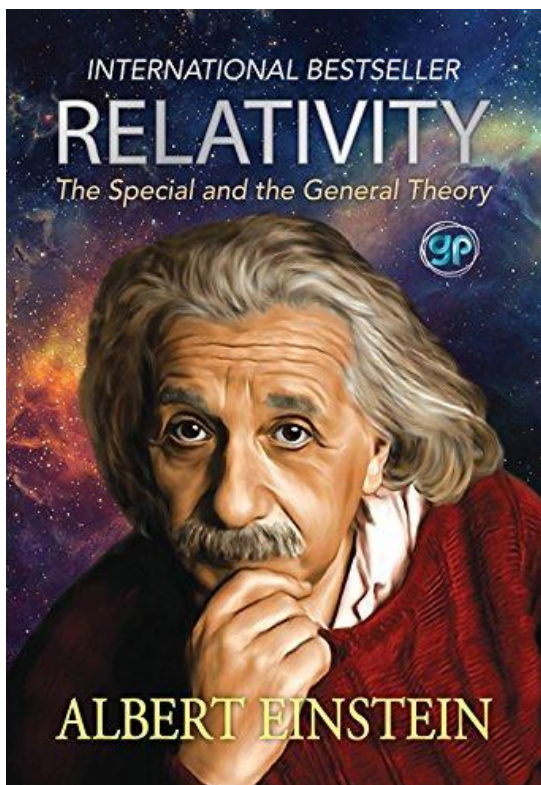
يان ئەگەر کەسەكى کلىلا مالاخوہ ژبىرک واتە دمالاخومدا
نەيى بەختەومرە و نەقىت بچیت وى مالى قە ،

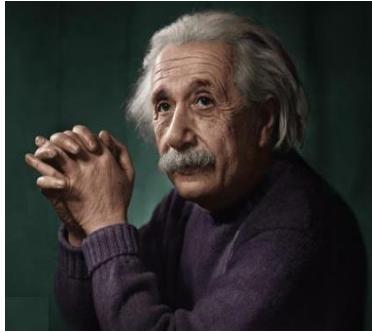
دنوکەدا زانايىن دموونى يىن بوين دوو بەش ، ھندەك پشتەقانىا
فرویدی دکەن و ھندەكىن دى پىچەوانە ، ھەتا قوتابىن فرویدی
ھندەك ژى جودا بوینە بونمونه قوتابى وى (ئەلفرىد ئادلەر) ژى
جودا بويە چونكى ھزردکەت ماموستايى وى زیدەتر ژيا پیتقى
گرنگى لىسەر ئارەزوويىن سىکسى دکەت .

بەلئ (وينفريد ھولستەر) دىيژىت " ئەگەرەكى بەيىزى ھەى بو
باومرى ئىنان بەندى كو سەد سالىن دى ، دى فرويد ھەكى ()
پەرنىكوس) و (نيوتنى) بيت . ۋەك ئىك ژوان زەلامىن ھىقىھەكا
نوى د ھىقىيىن ھزرى دا قالاكرى ، ديارە دقى سەردەمى دا چ
كەسى ۋەك فرۆيدى تىشك ئاراستەى ئاومزا (زھنا) مروقى
نەكرىه "

فرويدى دۇماھىك ھەيىقىن ژيانا خوە ل دوبرى خەلكى بوراندىنە ،
چونكى پشتى داگىركرنا نەمسا زلايى نازيان ھە ، نەچارىوول
ساللا (۱۹۳۸) ى قىھەننا بجه بەيلىت و ننگلتەرا مافى پەنابەرىى
پىدا ، بەلئ شىرپەنجە ژى نەگەرا و ل سىپتەنبەرا ساللا (۱۹۳۹) ى
بۇ دۇماھىك جار فرويدى چاقىن خوە گرتن .

[تیورا ریڑھی]

نہ لبیرت نہ نشتاین

نہ لبیرت نہ نشتاین ، ٹیک ژ کہ سین دہ گمہ نیں میژووی یہ ،
دژیانہ خوہ دا بویہ نہ فسانہ ، ہہر چہند ہزر و بیرین وی لدہف
علمانیان تہ موو مژاویتر بان ، ہندہی دیتہر کہ سایہ تیا وی غہریب
تر دبوو دچارچوقہ کی بلنتردا ناخفتنن خوہ دمردبرین ، (بیرنارد
راسل) دبیژیت : " ہہمی کہ سی دزانی کو نہ نشتاینی کارہ کی
سہرسورہینہری کرے ، بہ لی کی م کہس ہہ نہ بزانی کا چ
کریہ "

به لكو بتنى دهه كهس ل تيؤريين وي يين گهردوونى گه هشتين ،وان تيؤرين كو ژه زاران به لكو مليونان ئالوودهى تيگه هشتنى بووين و دقيان بزنان ئهقى جادووگه رى مه زنى بيركارى چ گوته ، نهوى كارى لسهر ريژميا دناقبه را رويدانين سروشتى و بيركارى دا كرىه ، كه واته شلوقه كرنا وان بتنى ب زاراقيين ماتماتيكي دهينه كرن ، ههر كه سه كى (جه بر) نه زانيت لى تيناگه هيت ،

دگه ل نهقى هه ميب ، هه رچه نده تيؤرين نهقى زانايى دبواري بيركارى دا ناهينه هه ژمارى ، به لى زيده تر ناف و دنگيا خوه ب (تيؤرا ريژمى) سى دهرى خستيه ، نهقى ژى وه كرىه زانايه كى وه كى (بانيش هوخمان) بيژيت : " نه نشتاين خودان سيفاتهك دهوله مه نده كو وه كرىه دناق زانايين مه زندا جهى خوه بكهت ، وه كو ، نيوتن ، نه ركه ميدس ، تيؤرا وي دناقبه را ناكوكى و سه ركه فتنى دايه .

شوره شا نه نشتاينى ل سالا ۱۹۰۵ى ده ستيپكر نه ووژى پشتى به لافكرنا گو تاره كى بناقى (داينامىكا كارهبايا ته نين لفينووك

(ئەھمىيەتلىك تەمىنەتلىرى ۲۶ سال بوون ، كارمەندەكى بچويك
يى فەرمانگەھە كا داھىنانىيىن سويسريان بوو ، ئەو ژ خىزانە كا
جوھى ل (باقاريا) ئەلمانىا ل ساللا ۱۸۷۹ ژدايك بوويه ، خواندەقان
بوو و بتنى دبىركارىي دا زىرەك بوويه ، د ۱۵ سالىي دا يى چووي
سويسرا و لوپرى يا خواندى و كارىي كرى ، ھەر لوپرى ژيانا
ھەقزىنىي يا پىك ئىناي و يى بوويه ھاولاتىھەكى سويسرى ، كار
لسەر زانىنا فەيلە سوفا و زانىيىن سروسىتى و بىركارىي كرىھ ،
ساللا ۱۹۰۵ تىورا تايىھەت ب رىژمىي راگەھاند بوئ چەندى
بەرەنگارى ھزرا بەلاقيا مرؤقان لەھەمبەر زەمان و بوشاھى و
ماتريال و وزەيى بووي ،

بنەمايى ئەھمىيەتلىك تىورى لسەر دوو بابەتتىن سەرھەكى دارشتىنە ، ئىكەم
تىورا رىژمىيى ھەمى ئىنىيىن ب رىژمىيى دزانىت ، بو ئەھمىيەت چەندى
ژى نمونە كا بەرچاق ھەيە لسەر ئىنىيىن پاپور و شەمەندەفران ،
كو ھەست ب لەزاتىا ئاراستەيا چوونى ناكەن ، خو لدەمى ئىنىيى
، ژى ،

یا دووی ژئی لهزاتیا تیشکین جوودا و سه‌ریه‌خویه ژ لئینا ژیدم‌ری
خوه ، ئەو لهزاتیا ۱۸۶ هزار میله دچرکه‌کی دا نه‌گه‌وره‌ده‌هر
دهمه‌ک و جهه‌کی دا و کاریگه‌ریا جه و دهم و ئاراستی لسه‌ر
نینه ، بۆ نمونه ، دناق شه‌مه‌نده‌فره‌کی دا کویا دچیت تشک
به‌مان لهزاتیا ژ دمرقه‌ی شه‌مه‌نده‌فری دناق شه‌مه‌نده‌فری دایه ،
پێچه‌وانه‌ی بوچونین نیوتنی کو ئه‌ودبێژیت : چ تشت نینن ناخی
وی (لئینا ره‌ها) بیت ، چونکی لئین باردوخی سروشتی
هه‌رتشته‌کی یه لسه‌ر ته‌پا دونیایی و چ تشت نینن دراوه‌ستانا
ته‌مام دا بیت ،

دگه‌ل تیۆرا ریژیمی یا وی زانایی ل سالا ۱۹۰۵ یاسایا تیشکین
کارمبایی هه‌بوویه کو ریخوشکه‌ر بوویه بو په‌یدا بوونا تله‌فزیون و
سینه‌مایا دهنگ‌دمر ، ژبه‌ر ئەقان داهینانان ل سالا ۱۹۲۲ خه‌لاتی
نوبلی دبواری فیزیکی دا و مرگرت و گه‌له‌ک زاناییین مه‌زن به‌حس
ل مه‌زنیا ئەوی کر ،

پول ئویه‌زر دبیژیت : " کونترول کرن په‌یشه‌کا لاوازه بۆ پیناسا
کارین ئەنشتایینی ، تیۆرین وی شوره‌شگێرانه‌بوون ، تییدا

سه رده مي ته تومي ژدايك بوويه نزانين كا دي ره گهزي
مروقايه تبي به ره ق كيشه بهت ، به لي پشتراست بن نهو مه زنترين
زانا و فهيله سوخي چهرخي بيستي بوويه ، لدهف مه وهكي)
قهديسي (يه ، كارين وي باومريامه ب ئاومزا (زيھنا) مروقي
سه مانديه چاقين خوه بو كيشه بگيرين ، دي بينين فيزيكا
چهرخي بيستي سيمايي بليمه تيا نه نشتايي پيشه دياره ،

[سپیده‌یا پزشکیا زانستی]

EXERCITATIO
ANATOMICA DE
MOTV CORDIS ET SAN-
GVINIS IN ANIMALI-
BVS,
GVILIELMI HARVEI ANGLI,
Medici Regii, & Professoris Anatomie in Col-
legio Medicorum Londinensi.

FRANCOFVRTI,
Sumptibus GVILIELMI FITZERI.
ANNO M. DC. XXVIII.

ولیه م هارفی

ریئسası ل ئەو روپا بتنی ئە دەبیات پیشقەنەبریە ، بە لکی جوورە
هوشیاریه کا هزری ژیبوو بو زانستین سروشتی ، ئەو دەمه ب
سەردەمی گالیلو و کیلەر و باکون و دیکارت و هارفی دەیتە
نیاسین ، پشتی ولیه م هارفی (کامبیردج) سی خلاسکری ، چوار
سال ل بەردەستی ماموستایی بناق و دەنگ (فابریکیوس) سی دیتنا
خوینبەران یا خواندی .

پشتی هینگی ل سال ۱۶۰۲ زفری وهلاتی ئنگلتەرا ، وهک پزیشک
و وانه بیژر و نقیسەر بو ماوی پینجی سالین درۆست خزمەت یاکری

و ڪچا پزيشڪي تايهت يي شاهزن ته ليزا بيسي يا خواستي ، پاشي وهڪ هاريڪاري ل ڪوليژا شاهانه ڪاريي ڪري وههروهسا وهڪ پزيشڪي جيمسي يه ڪهم و شارليي يه ڪهم ڪاريي ڪري ،

دگهل نهقي چهندي ب دريژيا ژيانا خواه مژويلي ليڪولين و نه زمونين پزيشڪي بوويه و ل سالا ۱۶۱۶ چهندين سمينار دمريارهي زفرينا خويني ل ڪوليژا پزيشڪي يين گوتين ، وهڪ د ياداشتين خودا نقيسي تهمام باومري يا ب تيورين خواه يين بناق و دهننگ ئيناي دمريارهي زفرينا خويني و دبيژيت : "خوين بشيوميه ڪي بهردموام و ژنه گهرين ليدانا دلي دبازنه يه ڪي دا دزقرت " .

پشتي چهندين سالا ژنه زمونا وي ، سالا ۱۶۲۸ پهرتووڪه ڪا هارفي ڪو ژ ۷۲ لاپهران پيڪ دهات هاته به لاقه ڪرن ، ژلايي پتريا ناقين ديار دجيهانا پزيشڪي دا ئيڪ ژ باشترين پهرتووڪين وي دهمي روناھي ديتي هاته نياسين ، پهرتووڪ ب زماني لاتيني هاتبوو نقيسين ڪو وي دهمي زماني به لاقئ جيهاني بوو ، پهرتووڪ لژير ناق و نيشانين (راهبنانين تويڪاري لسهر لقينا دل و خويني دلهشي گيانه وهران دا) ل باژيري فرانڪفور هاته به لاقفرن

چونکی فرانکفورت بازاری سالانه یی پهرتووکان هه بو ژبه رهندی
لویری هاته به لافکرن دا بشیویه کی بله ز بگه هیته دست
زانایی کیشومری ته ورۆپی ،

ژبه رینقیسا خراب چه ندین خه له تیین چاپی د پهرتووکا دا
هه بوون ،

هارفی یا رون و ئاشکه را کری کو خوین ژ لایی چه پی و بریکا
خوینبه ران دگه هیته دلی ، پاشی خوین بریکا خویننه ران ژ لایی
راستی یی دلی دزقریته شه ، زقرینا خوینی ژی ب ته گهری
پیکه گریدانا دهماران دهیته ته جامدان .

پاشان به حس یی ل هندی کری کو ئینا هه ردوو سکول و پهردین
دلی لیدیف ئیک دا ده سپیدکه ن ،

دبیت بو زقرینا خوینی هارفی مضا ژ فه یله سوفین که فن وه ک
(ئهرستوی و مرگرتبیت کو زانیبیت ئینا دروست باز نه ییی یه و
ئه شه نمونه ترین ئینه .

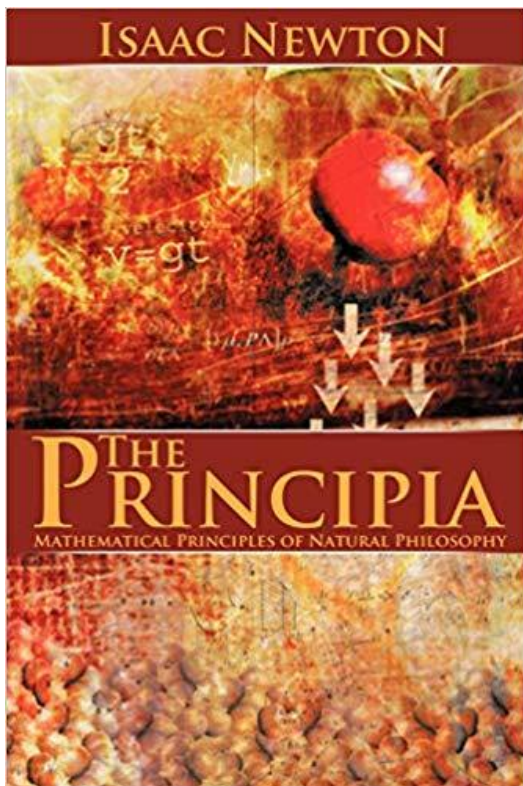
چەند سالان پشتی مرنا ھارفی ئەو گومانە ھاتنە رونکرن واتە تیۆرا وی زانایی دەریارە ی خوینی ، ئەو ژى دەمى (ماسبلو مائىجى)سى ماموستایى تویکاری ل زانکویا پۆلونیا ب مایکروسکوبى بابەتتى تیورا وی زانایی پشکنى ، یادىتى تورین دەمى یین خوینی دەماران گەھاندینە خوینبەران ، کا چەوا ھارفى پىشبینى کریه دۆماھیک پینگاڤا زفرینا خوینی یا ھاتیه چەسپاندن .

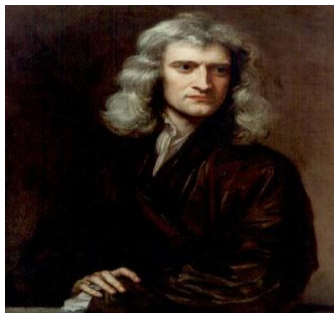
ژبلى قى چەندى واتە داھینانا خومیا زانستى ، ھارفى مەزنترىن بەشدارى یا كرى دخرمەتا زانست و لىكولینین زانستى دا ، ئەڤ چەندە ژى برىكا ئەزمون و میتۆدین تاقىگەھى بوو ،

ئەو بنەمايه دارشتیه و ئسەر وی بنەمايى زانستى ئەركين ئەندامین لەشى و پزىشكى بو ماوى سى چەرخان زیدەتر ئافاكرینه ، وی بخومژى دگوت : " پیتقى بوو برىكا ئەزمونان دىچووئى بو ئەینین سروشتى بکەم " ، بخوشحالى قە د ناڤ زانا و كەسین لیزان دا رازیبوونا گشتى ئسەر تیورین خوه بچاڤین خوه دیتی یه ، دامەزاندنا وی بو ڤاگرى کولیزا پزىشكى د ساللا ۱۶۵۴

دا، واته سی سالان ژبهری مرنا وی ناماژمیه بو پایه بهرزیا وی دناق
هه قال و هاویشهیین ویدا ، هه چهند نهو پارچه دیرین لسه ر
کیلیا گوری وی ب لاتینی هاتینه نثیسین ، به لگهیه بو
هه لسه نگاندنا وی ژ لایی هاوچه رخین وی فه ، کو لسه ر هاتیه
نثیسین (ولیه م هارفی) کو سه رجه م بلیمهت و نه کادیمسیه ن
ریزی لشی ناقی بهریز دگرن دهزاران سالان دا نیکه م کهس بوو
کو لشینا روژانه یا خوینی ناسکه را کری ، بقی چه ندی
ته ندروستی بهه می جیهانی و نه مری بو خوه ژی کره دیاری .

[تیورین ماتماتیکی]

ئىسحاق نيوتن

پەرتووگا (تيۇرېن ماتماتىكى بۆ فەلسەفا سرۆشتى) يا ئىسحاق نيوتنى بناق و دەنگىرېن پەرتووگە كو كارىگەرېه كا كوېر لسەر كاروبارېن مرؤقان ھىلاى ، نقىسەرى ب زمانى لاتىنى و بشىۋمىھەك ھونەرىيانە دارشتى يە كو بخوھ زمانەكى ئاستەنگ بوو ، شەرۋقە كرنا وى ژى بشىۋمىھەكى ئەندازمىيى ئالوز بوو ،

بتنى ئەق پەرتووگە دھاتە خاندن ژلايى زانايېن گەردونناسى و بىركارى و سرۆشتى ، ئەو كەسىن زانيارىيىن وان ل ئاستەكى بلند ، ھەتا ئىك ژوان نقىسەرىن ژيانناما نيوتنى نقىسى دىبىژىت " دەمى ئەو پەرتووگ ل دوماھىك چارىكا چەرخى ھەقدى بەلاق

بووی ژسی تا چوار که سان زیده تر چ که سین دی تینه دگه هشتن
ههروهک نیوتنی بخوه ژی پهرتووکه کا بزه حمهت دایه نیاسین و چ
به هانه ژی بو ئهقی چه ندی نه بوون ، چونکی پهرتووکا خوه بو
نه خوانده قانون ماتماتیکی نه نفیسی یه ،

زانایی ماتماتیکی بی بناق و دهنگ (لاجرانج)ی نیوتنی ب
مهزنترین بلیمه تی سهر ئه ردی وه سفکریه ، وهک چهوا (بولیزمان)ی
سهر نامه دی زانستی سروشتی و ماتماتیکی بی نوی ئه ق پهرتووکه
ب ئیکه مین و مهزنترین پهرتووکا قی زانستی دجیهانی دا پیناسه
کریه ، ئی زانایی گهر دوونناسی ئه مریکی (کامبل)ی دانپیدان
بهندی کریه کو ئیسحاق نیوتن هیژای هندی یه ب مهزنترین
کهس دبواری زانستی ماتماتیکی دا دهه می سهرده مین میژوی دا
بهیته ههژمارتن،

نیوتن ل سالا (۱۶۴۲)ی ژ دایک بوویه ، ل ده سیپکا ته مه نی خوه
کهفتنا حکومه تا کومولتی (کرومیل)ی و ئاگری به ربوی
له ندهن و به لاقبوونا نه خوه شیا تاعونی ل باژیری کو سی یه کا
خه لکی وی ژناقبریه ب چاقین خوه دیتی یه ، پشتی (۱۸) سالان ژ

ژیانا خوه دگونده کی بچیک دا دهربازکرین ، بهخت هه بوو کو بچيته زانکوا (کامبیرچ) ل ژیر چاقدیریا ماموستایی بلیمهت (ئیسحاق بارو) ی دا بخوینیت ، وی ماموستایی کو ب بابی میشکی نیوتنی بناقو دهنگ .

هیشتا قوتابی بوو لیدیف تیورین زانستی دا دگه ریا ، ژنه گهرین نهوی چهندی دوو سالان زانکو هیلایه و زقریه گوندی خوه و لویری خوه بو نه زمونین زانستی تهرخانکریه و نه جامین وی د سهرسورهینه ر بوون ، ژبه ری بگه هیته ۲۵ سالی ۳ تشت ئاشکراکرینه ، نه فهژی بوینه سه مینله ری شیانی وی وی چووی ریزا خودان میشکین زانستی ده گمه ن ، یا ئیک (ماتماتیکا جیاوازی) کو به حس ی ل هه می جورین لقینان کری ، یا دووی ژی (یاسایا پیکه اتنا تیشکا) کو لهر روناها فی یاسای رهنگ و تیشکا سپی شلوقه کریه ، با سیی ژی (یاسایا کیشکرنا گشتی) وهک دبیزن بقی چهندی هزا زانایان یا هه ژاندی ، زیده تر ژ هه ر تیوره کا دی دوی سه رده می نوی دا .

دهمي نيوتني (تيورين ماتماتيڪي) نقيسي دزاني ڙهه وٺين وي يين بهري هينگي ڪيمترنابيت ، نقيسينا وي پهرتووڪي هه ڙده هه يقان ڦه ڪيشا گه لهڪ جاران هزرا خوارني و نقستني ڙي نه ڪريه ڙ پيڇه مهت نقيسينا وي پهرتووڪي ڙلهو ٽه نجامه ڪي مهزن بدهستقه ٽينايه ، ٽه نجامه ڪي وهسا هه تا ٽيڪ ڙ ره ڪنه گران دمبارهي وي پهرتووڪي ديٻڙيت " نقيسهري به حس بي ل ٺينا ته نا ڪري ڙ رووي ماتماتيڪي ڦه ، بتايهت ڙ رووي دايناميڪي و ڪيشڪرنا گشتي يا ڪومه لا روڙي ڦه، ههر ڙ بهرهندي ليدف شلوفه ڪرنا ماتماتيڪي جوداهي دهسپدڪهت ڪو ههر وي بخوه ٽه ڦ تيوره ٺاشڪراڪريه و سه رجهم پروسين ماتماتيڪي دپهرتووڪا خومدا بڪارٽينايه ، و پاشان به حس ل واتايين بوشاهيا ٽه سمان و ومخت و ياسايين ٺيني ڪريه .

تيورا وي يا سه رهڪي ٺاماڙي بهندي دڪهت ڪو ههر گهرديلهڪ ماده گهرديلهڪي رادڪيشيت بهيزهڪي ڪو ب گونجاندهڪا پيچه وانهي لگه ل چوارگوشا دناقبهرا گهرديلاندا بگونجيت.

به شي ٽيڪي بي پهر تووڪي ؛ ٺينا ته نا دبوشايا رهها دا .

به شى دووى : لئين دناقه ندا بهرگريكاريه كى وهك ئاقى دا .

به شى سىي : سيسته مى گهر دوونى .

نيوتن ژبهرى ل سالا ۱۷۱۷ى كو بو دو ماهيك جار خاتراخوه ژ
دُونيايى بخازيت ، شاهژنا وهلاتى وى نازناقى (شاه سوار) پييه خشى
و ل سالا ۱۷۰۴ يى بوى سهروكى كومه لا شاهانه و ژبهرى
مرناخوه ژى دوو چاپين پهرتووكا خوه يى ب چاقين خوه ديتين ،
نيوتنى گهلهك ب سادمى خوه دديت و دبيژيت : نزانم ل بهرامبهر
جيهاننى چهوا خوه پيناسه بكه م بهلى ل بهرامبهر خوه ، وهسا خوه
دبينم كو زاروكه كم ل كه نارين دمرىيى جار ب جار ل بهرين
بچيك دگهرم "

بهلى زانايه كى وه ئه نشتاينى دمرىاره ي وى دبيژيت "سروشت
ل بهرامبهر وى پهرتووكه كا قالا بوو ، بيكو زورى لخواه بكهت يا
شياى ههمى پيتين وى بخوينيت ، نهو دئيك دم دا زانا و داريزمى
تيوران و ميكانيك و هونه رمه ندى گوزار شترنى بوو .

[ڪولڪي مام توم]

هاریت ستاو

رۆمانا (کولکیّ مام توم) ی یا نقیسهرا ژیهاتی هاریت بیتشه
ستاو گوزارشتی ژ بابتهی کویلین ئەمریکا دکهت و هند یا
کاریگهر بوو ، ههتا بوویه ئەگهری شهری نافخویی دوی وهلاتی
دا ، چ تشت هندی (ئهدهب) گونجایی نهبوویه بو بهسکرنا ئەو
کویلیت رهشت پیست ئەوین وهک گیانهومرا دفروتن و ژفی دهستی
بوؤفی دهستی دئینان و دبرن .

رۆمانا وی خانما نقیسهه بۆ ئه گهری گهورینا میژووا ئه مریکا و دسامانی ئه ده بیاتا ئه مریکا و سه رجه م ئه ده بیاتا جیهانی دا بۆ ئیک ژرۆمانین هه ره بناق و ده نگ .

کولکی مام تۆمی وینی رهشت پیستین ئه مریکا نه خشکر ژبه ری شه ری ناقخو ، هه ر ژبه ر هندی کاریگه ری لسه ر هزر و ده روونی خوانده قانا کړو وژدانا گشتی یا خه لکی ئه مریکا به رامبه ر زولم و زورداریا دژی رهش پیستان هه ژاند ، پاشان جهنگا ئازادکرنا کویلا ل سالا ۱۸۶۱ـ و سه رکه فتنه ویلایه تین باکوری بسه ر ویلایه تین باشوری دا لدیف خوه ئینان .

ئه ق رۆمانه هه ر دگه ل به لاقکرنی دا بناق و ده نگ بوو و چاپ لدیف چاپی دووباره بوو و هه یف لدیف هه یفی بۆ زمانین جیاواز هاته و مرگیان ،

هه تا پینج سه د ئافره تین ئنگلیز سوپاسنامه یه ک ئاراسته ی (هارییت ستاو)ی نقیسهه را رۆمانی کړ و ل (ئه سکوتله ندا) هزار

جونەيىي ژ ھەولالتىيىن ھەژار ھەرئىكى بەنسىك كوكرن وەك
ديارپەكا رەمزي پيشكىشى لىينا ئازادكرنا كوئىلان كر ،
دەمى مرؤف (كوكى مام تۆم)ى دخوينيت ، ھەز دكەت بىتە
ئىك ژ پالەوانىن وى رۆمانى ، و گوھ ل نالىن و سكالايىن وان
ھەژارا بيت ، دى بىنى د كومه لگەھەكى دا بى ژيايىن كو بتنى
وەك شمەك سەرمدەرى يا دگەل ھاتى كرن ، ھەردەمى سپى
پىستەك مریبىت كوئىلەو ھەمى مال و سامانى وى بى ھاتى فرۆتن
ئەو كوئىلپىن كو ژيان ب تەمامى لى تەنگ بووى ئەوئىن ل تارىا
شەقى ژ مالا خودانىن خوە رەقىن و وان بخومژى نەزانپە بۆ كىقە
بچن ، يىن رەقىن و ھەست ب ئازارپىن پىپن خوە نەكرىنە كو
بسر بەران دا پىنگاڭ يىن ھاقىتپىن و ھاش وان سترى و چەق و
پارچپن داران نەبوویە كو جل و بەرگ ل بەر دراندىن ، ھەتا ژ بەر
تۆز و تەقنا ماى ب پىپن وان قە نەزانپە خوین يا ژ برىنپن وان
درژىت ! ئەو بەردموام پىن رەقىن و دوو تىشت لدمق وان گرنگ بوون
يا ئىكى خىزانان وان و يا دووى ئازادى .

به لئ بهشی دی یی خه لکی دناق ناز و نیعت و کهس و کار و مائین گهرم دا یی ژیا یین ، و هسا هزر دکرن رهش پیستا وهکی وان ههست نینن ، وهکی وان حهش جه گهرا خوه ناکن ، ههتا هزر دکرن وهکی هه سپانن و ب حالی خوه رازینه ، یان به لکی وهکی گایی نه و خوه لبه ره هه می تستان دگرن ،

سپی پیستان دگووت " برایی رهش پیست گه لهك نهزان و لاوازه به لئ نهز زیرهك و بهیژم ، من چ دقیت نهز دشیم لی بکه م و ب هه سکرنا خوه چ بده می و بهرام بهر هه ره تشته کی من دقیت چهوا بت دی رادهستی خوه کم ، نهز ب تیشکین روژی سیفهت دبم و نهو دشیت لژی رادهستیت و نهو دشیت بو من پارا کوم بکهت و نهز ژی بخوم ، ههتا نه گهر من نه قیت ل دونیا دیژی ناچیته بهه شتی .

رومانا (کولکی مام توم) ی ئیک ژ جوانترین شاکارین نه ده بیاتا مروقاتییی یه ، خاتین (هارییت) نقیسه ر ب وان کاریکته ریین زیندی یا ئافراندی کوب جوانی ژیا نا کوئلا و خه م و خه ونین وان نیشان داینه ، نهو خه ونین نه گهر وان گوزارشت لی نه کربا نه دهاتنه دیتن و نیاسین ، نهو دهنگ دانا دهریاری بیدهنگیا وان بو

زمانى وان و بۇ ئەگەرى ئاخىزتا مە بەرامبەر ئازارېن وان ، ئەو رۇمانە ھەر دگەل ئېكەم سالا بەلاڧكرنا وئ ددەمەكى كېم دا چانسى ھندى ھەبوو بەھتە نياسېن ،

ھەتا لدەمى (ئېراھام ئنكولن) سى سەرۆكى وەلاتېن ئېكگرتېن ئەمىرىكا پېشوازى ل نقىسەرا رۇمانى كرى گوتى " پەرتووگا تە ئېك ژ ئەگەرېن بەرپابېنا شەرى ناڧخوئى ئەمىرىكا بوو " وەسا دا زانېن ئەو خانما گەنج بۇ ئەگەرى ھەلكرنا ئاگرى شەرەكى مەزن .

ناڧى نقىسەرا رۇمانى ، يى بووى ناڧەكى برېسقەدار و يى بووى ھېمايى ھەئىكرنەكا نەمر و ملىونان زمانا ناڧى وئ ب مەزنى يى ناڧىرى و ب رېزگرتن ڧە بەحس يى ل پەرتووگا وئ كرى .

نقىسەرا رۇمانا (كولىكى مام تۇمى) (۱۸۱۱ - ۱۸۹۶) ، ب رۇمانا خوە كو ئېكەم جار سالا (۱۸۵۲) سى رۇناھى دىت ، ئەمىرىكا ھەژاند ، پىشتى چەند ھەيڧېن كېم ئەورۇپا ھەمى ھەژاند ، راستە شەرى ناڧخوئى ۶۰۰ ھزار قورىانى ھەبوون ، بەلى ھەردەم گەشەيا

مرۆقايه تیئ ب ریبارهك خوینی یئ هاتی به رههه م ، هه ردهم مرۆق
پینگا فه کی ناچیهه پئش هه تا بهایی وی پیشهه چونئ نه زانیت ،
نقیسهه ۸۵ سالا یا ژیا یی ، په یقین وی یئ بووین فا کته ری
گوهورینا جیهانی و زالبوون بههه جیاوازیا مرۆقا دگه ل مرۆقین
دیتر ، ئەهه رۆمانه زیده تر ژ (۵۰) ملیون دانه یان دماوی سهه سالان
دا ژئ به لاق بووینه و تانوکه خوانده فانیئ هه یین و نمونا
ئه ده بیاته کی یه کو کارل ناخی مرۆقی دکهت و کاریگه ری
یا لسهه میژووئ هیلا ی .

چهند په‌یشهک :

بو ههر خه‌له‌تی و کیماسیه‌کی لیبورینی ژ هه‌وه‌یڻ خوانده‌فان
دخازم ، چونکی چ پیداجوونین باش لسهر ریژمان و ریڻفیسا ئه‌فی
پهرتووکیڻ نه‌هاتینه کرن ،

من ب فهر زانی پهرتووکه‌کا بقی ره‌نگی ب زارافی بادینی بکه‌فیته
به‌رده‌ستی خوانده‌فانان ژ بوی وی چهندی خوانده‌فانین پهرتووکه‌خانا
بادینی ناشنا ببن ل سهر وان پهرتووکیڻ هیژای هندی بن دڻیای
بهه‌ژینن ب کاریگه‌ریا نافه‌روک و تیور و زانستین خوه ،

مخابن تا نها ئه‌ف ههر ۱۰ پهرتووکه هه‌می نه‌هاتینه مهرگیران بو
سهر زمانئ کوردی و مه وه‌ک ملله‌تی کورد نه‌شیایه مفای ژقان
پهرتووکان وهریگرین ، ئه‌ف پهرتووکه بتنی تیگه‌هه‌که ژ
که‌سایه‌تیا نفیسهر و ناقه‌روکا ئه‌قان ههر ۱۰ پهرتووکان .

یافه‌ره لئیرئ سوپاسیا نفیسهر یاسن قادر به‌رزنجی بکه‌م لسهر
ره‌زامه‌ندییا وی لسهر بادینیکرنا ئه‌فی پهرتووکیڻ .

جاسم صبری

۲۰۲۰/۳/۳

[ناهه روک]

- 5 _____ مير
- 10 _____ ساماني نه ته وان
- 15 _____ سهه مائه
- 20 _____ بنه ره تي جوران
- 26 _____ خه باتامن
- 32 _____ ليكدانيڻ خه ونان
- 38 _____ تيورا ريژه هي
- 44 _____ سپيده يا پزيشكيا زانستي
- 50 _____ تيورين ماتعاتيكي
- 56 _____ كولكي مام توم